

СУСПІЛЬНА ПІДТРИМКА НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ: МІФИ І РЕАЛІЇ

Наукова доповідь на засіданні Президії НАПН України, присвяченому 33-й річниці Незалежності України, 22 серпня 2024 р.

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6204>

СЛЮСАРЕВСЬКИЙ Микола Миколайович

кандидат психологічних наук,
член-кореспондент НАПН
України, директор Інституту
соціальної та політичної
психології Національної
академії педагогічних
наук України,
м. Київ, Україна

Анотація. Спростовуються спричинені хибною інтерпретацією статистичних і соціологічних даних кривотлумачення щодо рівня легітимації в українському суспільстві Акта проголошення незалежності України, прийнятого у 1991 р. На основі результатів масових опитувань населення, які здійснюються в моніторинговому режимі під керівництвом автора, доведено, що всупереч поширеним твердженням рівень суспільної підтримки цього історичного документа впродовж десятиріч Незалежності не знижувався, а зростає. Водночас аналізуються багатомірність і неоднозначність суспільної свідомості, що не дає підстав підмінювати показники ставлення членів суспільства до будь-якого об'єкта показниками його легітимації. Наводяться дані про дедалі істотніше збільшення в Україні частки громадян, які твердо переконані в потребі її Незалежності.

Ключові слова: Незалежність України; Акт проголошення незалежності України; суспільна свідомість; масові опитування населення; показники легітимації; показники ставлення.

Історія, як відомо, тяжіє до міфологізації. Різні країни і народи схильні міфологізувати ключові, знакові події свого історичного минулого. Типовими прикладами тут можуть слугувати, так званий штурм Бастилії під час Великої французької революції і так само міфічний штурм Зимового палацу під час жовтневого перевороту в Російській імперії.

Не обійшлося без міфологізації, на жаль, і питання суспільної підтримки проголошення чи, точніше, відновлення у 1991 р. Незалежності України. Але якщо, наприклад, міф про взяття Бастилії мав героїзовану (описово-візуалізовану) природу, ліг в основу національного свята і сприяв консолідації французького суспільства, то міфи навколо підтримки українцями Незалежності склалися на основі переважно не цілком коректного тлумачення в інформаційному просторі відповідних статистичних та соціологічних даних і справляли на розвиток українського соціуму далеко не однозначний вплив.

Перший міф полягає в тому, що 1 грудня 1991 р. українці ледь не одноставно (90,32 %) проголосували за Незалежність. Другий — у тому, що в подальшому значна частина українців розчарувалася в Незалежності і перестала її підтримувати.

Цей другий міф жили щедро оприлюднювані в масмедіа впродовж 1990-2000-х рр. результати соціологічних досліджень, під час яких громадян запитували, як би вони проголосували, якби референдум щодо проголошення державної Незалежності України відбувався знову («сьогодні»). Позитивні відповіді зазвичай ледве перевищували половину опитуваних або й були меншими половини.

Так, Центром імені О. Разумкова «рекордно» низький показник було зафіксовано 2003 р. — 46,5 % (Разумний, 2020). Тобто, якщо порівнювати його з результатами нібито отриманими на референдумі 1 грудня 1991 р. (90,32 %), вимальовувалася геть похмура картина: кількість прихильників Незалежності зменшилася в Україні майже вдвічі.

Природно, такі порівняння не сприяли консолідації українського суспільства, негативно позначалися на стані громадської думки і суспільних настроїв. Адже дані опитувань громадської думки не лише відображають цю думку, а й неминуче справляють на неї — за посередництвом масмедіа — певний зворотний вплив. Суспільство дивиться на них, як у дзеркало. І біда, якщо це дзеркало буває викривленим.

Тези про обвальне падіння в Україні числа прихильників Незалежності завдавали, бодай і поза волю їх авторів, очевидної шкоди. Давали козирі в руки представникам «п'ятої колони», політикам проросійського та прокомуністичного штибу, ставили під сумнів зусилля багатотисячної армії освітян, публіцистів, працівників культури, які самовіддано трудилися на ниві утвердження ідеалів української державності. І в кінцевому підсумку все це лило воду на млин путінської концепції України як недодержави, яку, мовляв, не підтримують власні громадяни, оскільки не визнають легітимності її основоположного акта.

Але справа в тому, ні перший (оптимістичний) міф — про мало не одностайну підтримку українцями Незалежності на референдумі 1 грудня, ні другий (песимістичний), згідно з яким українці

невдовзі масово розчарувалися в Незалежності, не були такими, що цілком відповідають дійсності.

Спробуємо обґрунтувати це, спираючись на об'єктивні статистичні дані, зафіксовані Центральною виборчою комісією (Всеукраїнський референдум про збереження СРСР, 2024), та результати репрезентативних масових опитувань населення, що проводилися в моніторинговому режимі Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України¹.

По-перше, хоча підсумок Всеукраїнського референдуму 1991 року був дійсно вражаючим, більш ніж переконливим, насправді Акт проголошення незалежності України підтвердили тоді понад 90 % тих, хто брав участь у голосуванні, а не всіх українців. Частка громадян України, які підтвердили його, становила 76,03 % від загальної кількості осіб, що мали право голосувати. І саме ця цифра і має слугувати точкою відліку для подальших порівнянь, а не міфічні понад 90 відсотків.

Не підтвердили Акт проголошення незалежності 6,38 % українців, не брали участі в голосуванні — 15,82 % (табл. 1). Ми тепер не можемо сказати достеменно, якими мотивами керувалися ті, хто не пішов голосувати, Проте, зважаючи на тодішню морально-політичну атмосферу в суспільстві, з великою ймовірністю можна припустити,

¹ Методологію масових опитувань населення, що проводяться Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України, описано в публікаціях автора та інших науковців Інституту (Слюсаревський, 2024; Слюсаревський, Гуменюк, Дворник, & Черниш; 2019; Чуніхіна, Базь, & Черниш, 2024).

Таблиця 1

Статистичні дані щодо участі/неучасті громадян України у Всеукраїнському референдумі 1991 року та розподілу їхніх відповідей на запитання «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?» (у % до загальної кількості осіб, що мали право голосувати)

	Частка громадян, які відповіли: так, підтверджую	Частка громадян, які відповіли: ні, не підтверджую	Частка бюлетенів, що були визнані недійсними	Частка громадян, які не голосували
По Україні загалом	76,03	6,38	1,77	15,82
По регіонах з найбільшою кількістю негативних відповідей				
Кримська АРСР	36,58	28,50	2,42	32,5
Донецька область	64,37	9,66	2,70	23,27
Луганська область	67,64	10,81	2,20	19,35
Одеська область	64,04	8,70	2,26	24,99
Харківська область	65,33	7,89	2,45	24,32

що це були здебільшого особи, котрі не поділяли ідею незалежності, але під тиском домінуючої громадської думки остерігалися виявити свою позицію, або ті, хто на той час не міг визначити свого ставлення до проголошення державної незалежності України. Разом з громадянами, які голосували проти Акта незалежності, ті, хто не визначився, ймовірно становили понад 22% дорослого населення. Тобто ідею незалежності не поділяв на момент проведення референдуму щонайменше кожен п'ятий українець. А в найбільш зрусифікованих регіонах частка тих, хто її ймовірно не поділяв, сягала ще більше: в Автономній Республіці Крим, яка мала тоді ще назву Кримської АРСР, — 61%, у Донецькій, Луганській, Одеській та Харківській областях — понад 30%. Отже, потенціал суспільного спротиву утвердженню української державності був хоч і переважно латентним (до пори до часу), але доволі значним. Це жодною мірою не знецінює воістину вікопомного підсумку Всеукраїнського референдуму 1991 року, але спонукає оцінювати його реалістичніше. Принаймні в науковому контексті.

По-друге, дані масових опитувань, що проводилися різними соціологічними центрами після 1991 р., як правило, не відображали адекватно стан громадської думки щодо Акта проголошення незалежності України. Ці дані, отримані за допомогою запитань на кшталт згаданого вище («Якби референдум щодо проголошення державної незалежності України відбувся сьогодні, то як би ви на ньому проголосували?»), моделювали суто умовну і, до речі, таку, що суперечить Конституції України (1996), ситуацію повторного проведення референдуму на підтвердження Акта незалежності, а не з'ясували, скільки респондентів його реально підтримують, зокрема й серед тих опитуваних, котрі відповіли, що не

брали б участі в цьому неконституційному референдумі.

Інакше кажучи, фокус досліджень почасти зміщувався з підтвердження Акта незалежності на питання гіпотетичної участі громадян у референдумі, якого не було і не могло бути, або участі в ньому, причини якої, звісно ж, могли бути зовсім іншими, ніж у 1991 р., коли проходив реальний референдум. Щоб уникнути цього зміщення, треба було б не фантазувати з приводу умовного референдуму, а прямо запитувати респондентів, чи підтверджують вони Акт проголошення незалежності України. Тобто фактично треба було повторити те ж саме запитання, і з тим же самим віялом відповідей, що ставилося на реальному референдумі.

Це ми й почали робити з 2011 р., додаючи до запитання реального референдуму лише вказівку на те, що йдеться про Акт, прийнятий у 1991 р. (Слюсаревський, 2021).

Перше ж опитування, проведене за цією методикою, засвідчило, що Акт незалежності підтверджують 78,4% респондентів репрезентативної для всього дорослого населення України вибірки, не підтримують — 21,6%. Як бачимо, було отримано цифри, цілком співмірні з результатами Всеукраїнського референдуму, що відбувся 1 грудня 1991 р. (рис. 1).

Отже, через 20 років жодного зниження рівня легітимації Акта незалежності в українському суспільстві не сталося. А подальші опитування показали, що частка респондентів, які підтверджують Акт незалежності, не лише не зменшувалася, а й істотно зростала, перетнувши у 2014 р. 90-відсоткову позначку. Тим самим міф про 90% українців, які підтримують цей історичний документ, нарешті став дійсністю.

Помітне зростання рівня легітимації Акта незалежності простежувалося й у наступні роки. При-

Рис. 1. Порівняльні дані ЦВК (1991 р.) і масового опитування громадян (2011 р.) щодо підтвердження Акта проголошення незалежності України (у % до загальної кількості осіб, що мали право голосувати)

чому ця тенденція не знівелювалася і навіть посилилася в умовах повномасштабного російського вторгнення. «Питома вага» опитаних, що підтверджують Акт незалежності, станом на 2021 р. становила 94 %, станом на 2023 р. — 97,7 %. А ті, хто не визнає його легітимності, залишилися в очевидній меншості як по Україні загалом (2,3 %), так і в усіх без винятку регіонах, зокрема й на Сході (3,3 %) та Півдні (5,9 %) (табл. 2).

Однак, застерігаючи від надмірної ейфорії з приводу наведених даних, слід наголосити, що

визнання легітимності Акта, яким було проголошено Незалежність України, не обов'язково тотожне позитивному ставленню до Незалежності як такої, усвідомленню її цінності та безальтернативності. Визнання легітимності будь-якого об'єкта і ставлення до нього — параметри, які почасти збігаються, взаємоперетинаються, проте можуть і не збігатися. Так, ми визнаємо легітимність всенародно обраного Президента України, якщо впевнені, що підрахунок голосів відбувався без істотних порушень, хоча самі могли негативно ставитися до його кандидатури і голосувати проти.

Таблиця 2

Динаміка розподілу відповідей респондентів на запитання «Чи підтверджуєте Ви прийнятий у 1991 році Акт проголошення незалежності України?» (у %)

	По Україні загалом		Західний регіон		Центральний регіон		Східний регіон		Південний регіон	
	так, підтверджую	ні, не підтверджую	так, підтверджую	ні, не підтверджую	так, підтверджую	ні, не підтверджую	так, підтверджую	ні, не підтверджую	так, підтверджую	ні, не підтверджую
2011 р.	78,4	21,6	90,7	9,3	77,2	22,8	80,0	20,0	61,2	38,8
2012 р.	81,4	18,6	91,9	8,1	84,7	15,3	76,1	23,9	72,0	28,0
2013 р.	85,7	14,3	97,4	2,6	88,8	11,2	82,8	17,2	70,3	29,7
2014 р.	92,4	7,6	97,7	2,3	95,1	4,9	85,5	14,5	96,6	3,4
2015 р.	91,0	9,0	97,8	2,2	92,1	7,9	88,9	11,1	78,8	21,2
2016 р.	92,1	7,9	96,2	3,8	91,9	8,1	93,1	6,9	82,0	18,0
2017 р.	93,1	6,9	95,8	4,2	90,6	9,4	90,9	9,1	96,9	3,1
2018 р.	92,6	7,4	92,2	7,8	93,9	6,1	94,3	5,7	85,2	14,8
2019 р.	95,9	4,1	99,1	0,9	95,8	4,2	94,1	5,9	95,2	4,8
2020 р.	95,3	4,7	99,6	0,4	93,8	6,2	93,2	6,8	97,1	2,9
2021 р.	94,0	6,0	98,1	1,9	95,2	4,8	91,3	8,7	88,8	11,2
2023 р.	97,7	2,3	100,0	0,0	98,0	2,0	96,7	3,3	94,1	5,9

Тому запитання про те, чи підтверджують громадяни Акт проголошення незалежності неправомірно розглядати як надійний індикатор їхнього ставлення до проголошеної цим документом Незалежності. Для виявлення ставлення потрібні інші індикатори.

В опитуваннях, які здійснював Інститут соціальної та політичної психології, починаючи ще з 1990-х рр., таким індикатором слугувало судження «Хоча на шляху нашої державності багато

перешкод, я все одно вважаю: Україна повинна бути незалежною». Як альтернативне до анкети включалося також доволі часто мусоване в 90-х рр. минулого століття судження «Необхідно якомога швидше провести референдум і відновити союз братніх радянських народів». Обидва судження було взято з тодішніх засобів масової інформації різного ідеологічного спрямування.

Результати опитувань засвідчують: частка респондентів, які погоджувалися з першим су-

дженням, практично завжди перевищувала 60 % і мала хоча й не завжди стабільну, але виразну тенденцію до збільшення. Проте попервах, у 1990-2000-х рр. чимало опитуваних (понад третину або й понад 40 %) поділяло також альтернативне, «прорадянське» судження (табл. 3). Причому

чіткого розмежування між прихильниками того й того судження часом не простежувалося. Хоч як це парадоксально на перший погляд, приблизно 16-17 % респондентів з року в рік висловлювали згоду з обома судженнями.

Таблиця 3

Порівняльні показники згоди респондентів із судженнями на підтримку
Незалежності України і відновлення радянської імперії (у %)

	<i>Хоча на шляху нашої державності багато перешкод, я все одно вважаю: Україна повинна бути незалежною</i>	<i>Необхідно якнайшвидше провести референдум і відновити союз братніх радянських народів*</i>
1995 р.	67,8	42,9
1996 р.	60,1	43,1
1997 р.	58,4	35,4
1998 р.	60,1	39,5
1999 р.	60,4	37,4
2000 р.	61,5	37,5
2001 р.	62,5	37,4
2002 р.	66,6	33,3
2003 р.	63,6	39,5
2004 р.	65,7	35,3
2005 р.	73,5	35,3
2006 р.	70,2	34,1
2007 р.	68,3	36,7
2008 р.	63,7	36,6
2009 р.	61,8	40,5
2010 р.	67,7	31,4
2011 р.	70,4	27,3
2012 р.	74,3	24,6
2013 р.	74,6	25,9
2014 р.	76,9	12,4
2015 р.	80,5	16,5
2017 р.	72,4	9,0
2018 р.	74,0	14,6
2019 р.	82,5	13,4
2021 р.	76,7	12,0
2022 р.	79,2	9,5
2023 р.	85,6	9,0
2024 р.	85,8	6,6

* Починаючи з 2022 р., це судження подавалося в такій редакції: «Необхідно якнайшвидше припинити війну, провести референдум і відновити союз братніх радянських народів».

Тобто в перші десятиріччя після відновлення Незалежності українське суспільство ставилося до неї ще значною мірою амбівалентно. Прагнення жити в незалежній державі часто-густо поєднувалося з ностальгією за «союзом братніх радянських народів», яку перманентно підігрівали, спекулюючи на економічних негараздах, проросійські та прокомуністичні сили.

Але така роздвоєність суспільної свідомості виникла не на пустому місці. Пригадаймо: лише за вісім місяців до грудневого референдуму 1991 р., результатами якого ми так пишаємося, проходив інший — всесоюзний — референдум, на якому понад 61 % українців (77,85 % учасників

референдуму) проголосували за збереження Радянського Союзу. Тоді ж, разом із всесоюзним референдумом, за ініціативою Народного руху України проводилося Всеукраїнське опитування, на яке було винесено хитромудро сформульоване запитання фактично на підтримку нещодавно прийнятої Декларації про державний суверенітет України. На це запитання позитивну відповідь дала теж переважна більшість українців — близько 67 % (80,17 % учасників опитування) (табл. 4). Тобто пересічний українець волів бути водночас і суверенним, незалежним, і залишатися в складі тодішньої наддержави.

Таблиця 4

Статистичні дані щодо голосувань громадян України 7 березня 1991 року *

	Всесоюзний референдум, на який було винесено запитання <i>«Чи вважаєте ви за необхідне збереження Союзу Радянських Соціалістичних Республік як оновленої федерації рівноправних суверенних республік, у якій будуть повною мірою гарантуватися права і свободи людини будь-якої національності?»</i>		Всеукраїнське опитування, на яке було винесено запитання: <i>«Чи згодні ви, що Україна має бути у складі Союзу Радянських суверенних держав на засадах Декларації про державний суверенітет України?»</i>	
	% до кількості громадян, які проголосували	% до загальної кількості громадян, які мали право голосувати	% до кількості громадян, які проголосували	% до загальної кількості громадян, які мали право голосувати
Так	76,40	61,15	80,17	66,55
Ні	21,74	17,40	17,97	14,99
Недійсні бюлетені	1,86	1,49	1,86	1,55
Не голосували	—	20,0	—	16,61

* Таблицю складено за даними, що містяться у (Всесоюзний референдум про збереження СРСР, 2024)

Тож наївно гадати, що за вісім місяців, які минули з часу тих суперечливих волевиявлень, свідомість українського суспільства докорінно змінилася. Радше в ній уживалися обидва прагнення — державницьке (незалежницьке) і союзницьке (узалеженне), перше з яких взяло гору під впливом, з одного боку, тих загроз, що походили з нестабільної, збуреної спробою державного перевороту Москви, з іншого — під впливом самого факту проголошення Незалежності України. Але й узалежене прагнення, як випливає з даних наших досліджень, теж нікуди не поділося, раз-по-раз виявляло себе у вигляді ситуативного реагування на труднощі утвердження української державності.

Ця роздвоєність суспільної свідомості цілком відповідає феноменові дводумства, описаному в

славнозвісній антиутопії Джорджа Орвелла (Орвелл, 2015). Дводумство було закладене в самій конструкції Радянського Союзу, що поєднувала найжорсткішу централізацію державного управління з бутафорськими атрибутами національної державності. «Живи, Україно, радянська державо, в єдиній родині народів-братів!», — співалося в гімні УРСР. То й не будемо дивуватися, що люди, дводумство яких цілеспрямовано культивувалося, дотримувалися, здавалось би, несумісних поглядів.

Проте з плином часу, зі зміною поколінь українське суспільство повільно, але неухильно долає рудименти дводумства. Під час масових опитувань (повернімося до табл. 3) частка респондентів, котрі плекають мрію про відновлення «союзу братніх, радянських народів», дедалі

меншала. Як показало останнє опитування, проведене в березні 2024 р., таких мрійників залилося в Україні лише 6,6 %. Звичайно, в умовах смертельної війни з російським агресором не слід легковажити й цією позірною невеликою часткою потенційних «ждунів» і колаборантів, особливо в Південному регіоні, де вона становить близько 27 % (і це тільки на підконтрольних Україні теренах!). Однак загалом істотні позитивні зрушення в свідомості українців, що відбували-

ся за роки Незалежності, не викликають жодного сумніву.

Найпереконливішим свідченням у цьому плані є те, що впродовж 2023-2024 рр. майже 86 % опитаних вважають: попри всі перешкоди на шляху нашої державності Україна повинна бути незалежною.

Щоправда громадян, котрі дотримуються такої позиції, як і раніше, порівняно менше, ніж тих, хто підтверджує Акт незалежності (рис. 2).

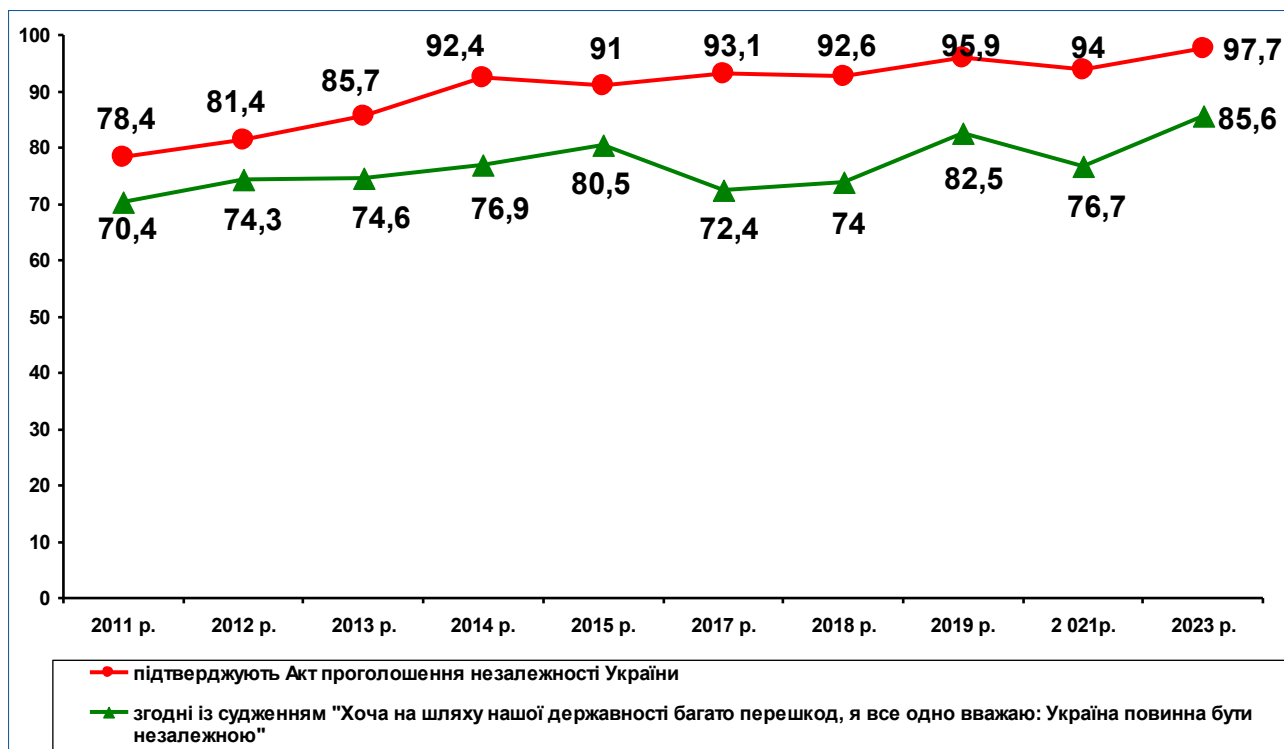

Рис. 2. Порівняльні дані щодо кількості респондентів, які підтверджують Акт проголошення незалежності України, і тих, які вважають, що Україна повинна бути незалежною

То якому із цих двох показників довіряти? На наш погляд, на довіру заслуговують обидва показники. Просто вони відображають різні пласти суспільної свідомості, яка характеризується багатомірністю і неоднозначністю.

Маючи цю неоднозначність на увазі, не варто бідкатися з приводу того, що не всі громадяни, які підтверджують Акт незалежності, наразі твердо переконані в її доконечній потребі. Натомість визнаймо: уже саме по собі те, що сьогодні в Україні практично ніхто не сумнівається в правомірності цього історичного документа, є, безперечно, промовистим фактом. Так само промовистим, як і реальна, не міфологізована кількість переконаних прихильників Незалежності.

А загальний висновок полягає в неспроможності наративів про те, що після ейфорії 1991-го

року українське суспільство нібито перебувало в стані стагнації, лиш іноді вибухаючи революціями. Насправді воно попри всі негаразди, невдоволення безпомічністю своїх поводитирів жило, розвивалось і доходило світоглядної зрілості, що й проявилось нині на фронтах російсько-української війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Всесоюзний референдум про збереження СРСР. (2024, 30 липня). У *Вікіпедія*. https://uk.wikipedia.org/wiki/Всесоюзний_референдум_про_збереження_СРСР
- Всеукраїнський референдум (1991). (2024, 24 липня). У *Вікіпедія*. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Всеукраїнський_референдум_\(1991\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Всеукраїнський_референдум_(1991))
- Конституція України*. (1996, 28 червня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
- Орвелл, Дж. (2015). *1984*. Харків: Віват.

- Розумний, О. (2020, 1 грудня). *Незалежність України як вибір*. Разумков цент. <https://razumkov.org.ua/statti/nezalezhnist-ukrainy-iak-vybir>
- Слюсаревський, М.М. (2021). Незалежність України в сучасному суспільному дискурсі. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 3(2), 1-4. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-17-7>
- Слюсаревський, М.М. (2024). *Громадська думка і горизонти освіти*. Київ: Талком, 352 с. <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/SlusarevskyNon2024.pdf>
- Слюсаревський, М., Гуменюк, О., Дворник, М., & Черниш, Л. (2019). *Соціальна ситуація в Україні: особливості відображення трансформаційних процесів у громадській думці (2014-2018)*: довідник. Київ: Талком. <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/SocialSituationDovidnik.pdf>
- Чуніхіна, С., Базь, Л., & Черниш, Л. (2024). *Стан суспільної свідомості в Україні під час повномасштабного російського вторгнення*: інформаційний бюлетень (березень 2024 р.). Кропивницький: Імекс-ЛТД. <http://surl.li/cpgybn>

PUBLIC SUPPORT FOR UKRAINE'S INDEPENDENCE: MYTHS AND REALITIES

Scientific report to the meeting of the Presidium of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, dedicated to the 33rd anniversary of the Independence of Ukraine on August 22, 2024

Mykola Sliusarevskyi

Ph.D. in Psychology, Corresponding Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Director of the Institute for Social and Political Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. *This scientific report debunks the misconceptions about the level of legitimisation of the Act of Declaration of Independence of Ukraine (1991) in Ukrainian society, caused by the misinterpretation of statistical and sociological data. Based on the results of mass population surveys conducted in a monitoring mode under the author's supervision, the article demonstrates that contrary to popular belief, the level of public support for this historic document has remained relatively high over the decades of independence and has even increased. At the same time, the multidimensionality and ambiguity of public consciousness are analyzed, highlighting that one cannot equate public attitude towards any object with the indicators of its legitimacy. The author provides data on a significant increase in the number of Ukrainian citizens who are firmly convinced of the necessity of the country's independence.*

Keywords: *Ukraine's Independence; Act of Declaration of Independence of Ukraine; public consciousness; mass population surveys; legitimacy indicators; attitude indicators.*

Дата публікації: 24 серпня 2024 р.